

Postmodern Çocuklukta Din Eğitimi ve Değer Aktarımı: Dijital Çağda Ailenin Yeni Rolü (Kuramsal Bir İnceleme)

Nursena DEMİRKOL

Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye
PhD Candidate, Dicle University, Faculty of Theology, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Diyarbakır, Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5392-8644> | ROR ID: <https://ror.org/0257dtg16> | nursenayokus@gmail.com

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 24.07.2025

Kabul: 10.11.2025

Yayın: 30.12.2025

Anahtar Kelimeler:

Din Eğitimi,
Postmodern
Çocukluk,
Manevi Gelişim,
Aile,
Değer Aktarımı.

Postmodern dönemde çocukluk, dijitalleşme, bireyselleşme ve geleneksel otoritelerin zayıflamasıyla birlikte kapsamlı bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Dijital medya araçları, çocukların algı dünyasını, değer yargılarını ve manevi gelişim süreçlerini doğrudan etkilemekte; bu durum ailede din eğitimi ve değer aktarımının yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, postmodern çocukluğun dini ve ahlaki gelişim üzerindeki etkilerini aile ekseninde ele almak, çağdaş din eğitimi yaklaşımlarının imkân ve sınırlılıklarını yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, postmodern çocukluk bağlamında dijital çağda ailenin din eğitimi sürecindeki rolünü kuramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı durum çalışması olarak tasarlanmıştır; veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Literatür analizi sonucunda, dijitalleşmenin aile merkezli manevi aktarımı zayıflatılabildiği ancak bilinçli ve pedagojik rehberlik eşliğinde dijital araçların din eğitimi açısından destekleyici bir işlev üstlenebileceği tespit edilmiştir. Bulgular, etkileşimli dijital içerikler, oyun temelli öğrenme yaklaşımları ve çocukların gelişim düzeyine uygun anlatım tekniklerinin dini değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırdığını göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, postmodern çocukluk kavramının din eğitimi açısından hem ciddi meydan okumalar hem de aile merkezli, yenilikçi ve dönüştürücü yaklaşımlar için önemli fırsatlar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Religious Education and the Transmission of Values in Postmodern Childhood: The New Role of the Family in the Digital Age (A Theoretical Study)

Article Info

Abstract

Article History

Received: 24.07.2025

Accepted: 10.11.2025

Published: 30.12.2025

Keywords:

Religious Education,
Postmodern
Childhood,
Spiritual
Development,
Family,
Value Transmission.

In the postmodern era, childhood has undergone a profound transformation in its physical, cognitive, emotional, and social dimensions under the influence of digitalization. Today, digital media tools shape children's perceptions, influence their value judgments, and redefine traditional learning processes. At this point, childhood is no longer a passive stage as in the past, but rather an active phase characterized by digital interaction, in which identity and the search for meaning begin to emerge at earlier ages. This study conceptualizes the family's role in religious education during the digital age as a "value selector and digital guide," aiming to bring a new perspective to discussions on spiritual development in postmodern childhood. In doing so, it seeks to contribute to the existing literature by re-examining the family-child-digital media relationship through the lens of religious education. The research was designed using a qualitative case study approach and document analysis was employed as the data collection method. Findings reveal that family-centered religious education can be strengthened through the conscious and correct use of digital tools. Teaching techniques appropriate to children's levels of attention and interest, interactive digital content, and game-based approaches can make religious education more meaningful and accessible. In conclusion, the concept of postmodern childhood offers both significant challenges and creative opportunities for religious education.

Atıf/Citation: Demirkol, Nursena. "Postmodern Çocuklukta Din Eğitimi ve Değer Aktarımı: Dijital Çağda Ailenin Yeni Rolü (Kuramsal Bir İnceleme)". *Akif* 55/2 (2025), 214-238. <https://doi.org/10.51121/akif.2025.84>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Postmodern toplum yapısının birey ve kurumlar üzerindeki etkileri, özellikle aile ve eğitim kurumlarında köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Geleneksel yapıların çözülmesiyle beraber birey merkezli, göreceli ve tüketim odaklı bir yaşam biçimi öne çıkmış; bu durum çocukluk kavramını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bugünün çocukları, dijital teknolojilerle iç içe büyüyen, bilgiye kolay ulaşmakla birlikte onu anlamlandırma süreçlerinde çoğunlukla yalnız kalan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Bu bağlamda, postmodern çağda çocukluk sadece yaşa bağlı biyolojik bir evre olmanın ötesinde dijital kültürün şekillendirdiği çok katmanlı bir sosyo-kültürel yapıya dönüşmüştür. Manevi ve dinî gelişim ise bu karmaşık yapı içinde kimi zaman göz ardı edilen, kimi zaman da yeniden tanımlanmaya çalışılan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, dijital çağda çocukluk olgusunun dinî ve ahlaki gelişim üzerindeki etkilerini anlamak pedagojik bir mesele olmanın ötesinde toplumsal, kültürel ve epistemolojik bir zorunluluk hâlini almıştır. Ailenin değişen rolü, artık sadece dinî bilgiyi aktaran bir kurum olmaktan çıkarak çocuğun anlam dünyasını yönlendiren ve dijital içerikler arasında değer temelli bir filtre işlevi gören dinamik bir yapıya dönüşmektedir.

Postmodern dönemde çocukluk, mutlak bir hakikat anlayışının zayıfladığı, kişisel tercihlerin ön plana çıkarıldığı hatta kutsandığı ve geleneksel otoritelerin sorgulandığı bir ortamda şekillenmektedir.² Bu yeni çocukluk tecrübesi, dinî ve ahlaki değerlerin aktarımını güçleştirmekte, aile içi rollerin belirsizleşmesi, dijital ekranların ebeveynin yerini alması ve mahremiyet sınırlarının silikleşmesi gibi faktörler, din eğitiminin aile merkezli işleyişi açısından bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Özellikle erken çocukluk döneminde dinî gelişim, bireyin değerler sistemi, anlam arayışı ve kimlik inşası açısından kritik bir evreyi temsil etmektedir. Bu nedenle, dijital çağda yetişen çocukların manevi ihtiyaçlarını gözetken, onların dünyasına hitap eden ve gelenekle çağdaşlığı buluşturan yeni bir din eğitimi yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gereklilik postmodern toplumda otoritenin parçalanması ve hakikatin çoğullaşması olgularıyla doğrudan ilişkilidir.³ Dolayısıyla aile artık tekil bir bilgi kaynağı değil çocuk için dijital ortamda akan çoklu bilgi biçimleri arasında bir “değer seçicisi” konumuna evrilmiştir.

Postmodern çağda çocukluk paradigması, geleneksel tanımlamalardan önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Çocuklar artık daha erken yaşlarda özneleşmiş bireyler olarak kabul edilmekte, medya ve dijital kültürle yoğun bir etkileşim içinde büyümektedirler. Bu dönüşüm, çocukların değer kazanımları ve manevi gelişimleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bugünün çocuğu artık dinî ve ahlaki değerlerin pasif alıcısı konumundan çıkarak dijital kültürün sunduğu çoklu anlatılar içinde kendi anlam haritasını var eden aktif bir özneye dönüşmektedir. Neticede, din eğitiminin epistemolojik temellerinin yeniden düşünülmesini gereklilik arz etmektedir.

Dijitalleşmenin aile yapıları, toplumsal roller ve eğitim ekosistemleri üzerindeki köklü dönüştürücü etkisi, özellikle din eğitiminin yöntem, içerik ve hedef kitleye yaklaşım bağlamında yeniden ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu çalışma söz konusu dönüşümü

¹ Sherry Turkle, *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other* (New York: Basic Books, 2011); Zigmunt Bauman vd., *Akışkan Gözetim* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 38; Gamze İnan Kaya, “Dijital Çağda Çocuk Yetiştirme ve Eğitim: Değişen Roller”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, (2021), 85.

² Ulrich Beck - Elisabeth Beck-Gernsheim, *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences* (Los Angeles: Sage, 2011), 157-160.

³ Jean-François Lyotard, “On a Figure of Discourse”, *Toward The Postmodern*, ed. Robert Harvey - Mark S. Roberts (New York: Humanity Books, 1996), 12-15.

“postmodern çocukluk ve dijitalleşme kesişiminde aile merkezli din eğitimi” odağında kuramsal bir çerçeveye oturarak din eğitiminde yeni bir açılım önermektedir.

Çalışma, temelde “Postmodern dönemde çocukluk anlayışının ve dijitalleşmenin ailede din eğitimi süreçlerini nasıl dönüştürdüğü” sorusu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu inceleme, ampirik bir etki ölçümünden ziyade ilgili olgusal ve süreçsel dinamiklerin kuramsal düzeyde ortaya konmasına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda çocukluk, dijitalleşme ve din eğitimi arasındaki ilişki kavramsal düzeyde ele alınarak mevcut akademik literatür çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, postmodern dönemdeki çocukluk kavramının evrimini ve dijital çağda büyüyen çocukların manevi gelişim süreçlerini, din eğitimi perspektifinden incelemektir. Bu çerçevede din eğitimi bilgi transferi aracı olmakla beraber çocuğun bireysel anlam arayışı, değer inşası ve sosyal aidiyet duygusunun gelişiminde etkili rol oynayan kritik bir alan olarak konumlandırılmaktadır.

Bu araştırmanın bilimsel önemi, postmodern dönemde kültürel dönüşümün çocukluk ve ailede din eğitimi üzerindeki yansımalarını disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alarak, mevcut akademik literatürdeki boşlukları doldurmaya katkı sağlamasından ileri gelmektedir. Ayrıca çalışma sonucunda ailelere ve eğitimcilere yönelik geliştirilecek stratejik öneriler ile çocukların manevi gelişim süreçlerine uygun, çağın gereklerini karşılayan din eğitimi modellerine dair yol göstermesi hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi temelinde tasarlanmış olup, kuramsal bir çerçeve oluşturmayı hedefleyen bir doküman incelemesi niteliğindedir.⁴ Nitel araştırmaların temel gayesi olan toplumsal olguların derinlemesine ve bağlamsal kavranışı doğrultusunda, araştırma mevcut literatürdeki bilgi birikimi, yaklaşımlar ve teoriler ışığında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada durum çalışması araştırma deseni benimsenmiştir. Bu desen, incelenen belirli bir olgunun mevcut durumunun kapsamlı ve sistematik bir analizi için uygun zemin sunmaktadır.⁵ Analizin odak noktasını postmodern dönemde çocukluk kavramının dönüşümü, dijitalleşme olgusu ve bu iki ana unsurun ailede din eğitimiyle olan kesişimi teşkil etmektedir.

Araştırmanın veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi seçilmiştir. Çalışma sürecinde akademik kitaplar, makaleler, tezler gibi materyaller sistematik bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu geniş literatür taraması, teorik bir değerlendirme sunulmasını mümkün kılmıştır. İncelenen kaynakların bilimsellik kriterlerine uygunluğu ve güncelliği hususlarına titizlikle riayet edilmiştir.

Bu metodolojik yaklaşım uyarınca araştırma, ampirik veri toplama süreçlerini kapsama dâhil etmemekte bunun yerine, mevcut bilgi birikiminden hareketle analitik ve yorumlayıcı bir kuramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

1. Postmodern Dönemde Çocukluk

Literatürde çocukluk kavramı farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde kategorize edilse de ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelere göre on sekiz yaşını doldurmamış

⁴ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 369.

⁵ Münevver Subaşı - Kübra Okumuş, “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (2017), 420.

bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir.⁶ Tarihsel süreçte ise durağan ve evrensel bir gerçeklik olmaktan ziyade her dönemin kültürel, ekonomik ve entelektüel yapısına göre farklı anlam ve konumlar edinmiştir.⁷

Antik Çağ'da çocuklar, toplumsal hiyerarşinin en alt basamağında yer alan, korunmaya muhtaç ancak bireysel özerkliği tanınmayan varlıklar olarak algılanmıştır.⁸ Aristoteles'in çocukluk tanımı, aklın henüz tam olarak gelişmediği bir geçiş dönemi oluşu üzerinedir; bu bakış açısı çocuğu "tamamlanmamış bir yetişkin" olarak konumlandırırken⁹ o dönem toplumlarında çocukların duygusal veya bireysel varlıklar olarak değerlendirilmediğini göstermektedir. Orta Çağ Avrupa'sında ise çocukluk kavramı, dinsel sembolizmin etkisiyle şekillenmiş; çocuklar, özellikle skolastik düşüncenin etkisiyle masumiyetle değil asli günahla ilişkilendirilerek disipline edilmesi gereken bireyler olarak kabul edilmiştir.¹⁰

Modern döneme gelindiğinde, Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle çocukluk algısı köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümle birlikte Batı'da Rönesans, Reform, romantizm, kapitalizmin doğuşu ve sanayileşme süreçlerinin katkısıyla kendine özgü bir "modern çocukluk imgesi" oluşmuştur. Bu düşünce, mistik ve günahkâr çocuk anlayışının reddedilmesi üzerine inşa edilmiştir.¹¹ Ancak bu bakış çocukluğu evrensel bir gelişim sürecine indirgeyerek bireysel ve kültürel çeşitliliği göz ardı etmiştir.¹² Bu indirgemeci yaklaşım, çocukluk deneyimini kültürel ve manevi çeşitlilikten soyutlayarak tek tip bir pedagojik modele hapsedmiştir. Neticede dinî ve ahlaki gelişim gibi kültürle etkileşen alanlar modern dönemin bu rasyonalist bakışı içinde ikincil bir konuma itilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında modernizmin ilerleme, akıl ve evrensellik gibi büyük anlatılarına duyulan güvenin sarsılmasıyla ortaya çıkan postmodern düşünce özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sanat, mimari ve felsefede, 1980'lerden itibaren ise sosyal bilimlerde etkili hâle gelmiştir.¹³ Jean-François Lyotard, Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi düşünürlerin katkısıyla şekillenen postmodern düşünce,¹⁴ çoğulculuk, görecelilik, öznel bakış açıları ve büyük anlatıların reddi gibi esaslara dayanmaktadır.¹⁵

Postmodern dönemde, modern dönemdeki evrenselleştirici bakış açısı sorgulanmış, çocukluk artık homojen bir yaş evresi olmaktan çıkarak tarihsel, kültürel ve politik bağlamlara göre farklılaşan, çeşitlenen¹⁶ ve sürekli yeniden inşa edilen bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu açıdan çocukluk, aile, din ve eğitim gibi kavramlar yeniden yorumlanmış; evrensel kalıplar yerine bağlamsal ve çok yönlü anlayışlar ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım çocukları edilgen nesnelerden aktif öznelerle dönüştürerek onların yaşadıkları

⁶ Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), *Resmî Gazete* 25876 (03 Temmuz 2005), Kanun No. 5395, md. 3/1-a; Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (26 Eylül 2004), Kanun No. 5237, md. 6/1-c.

⁷ Anthony Giddens, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin (Ankara: Phoenix Yayınları, 2016), 88.

⁸ Hatice Karakuş Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 257.

⁹ Kürşat Bumin, *Batıda Devlet ve Çocuk* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983), 8-9.

¹⁰ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 18.

¹¹ Kemal İnal, *Modernizm ve Çocuk-Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri* (Ankara: Sobil Yayınları, 2007), 21.

¹² Cevat Özyurt, "Çocuk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi", *Aile Sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım (İstanbul: Açılımkitap, 2011), 172.

¹³ Angela McRobbie, *Postmodernizm ve Popüler Kültür* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 8.

¹⁴ Mustafa Arslan, "Postmodernizm Küreselleşme ve Din", *Tabula Rasa* 2/5 (2002), 58.

¹⁵ Süleyman Gümüş, "Modern Bir Fenomen Olarak Postmodernizm ve Postmodern Bireyin Din Eğitiminin Eleştirisi", *Diyanet İlmî Dergisi* 58 (2022), 1328.

¹⁶ Sinem Burcu Uğur, "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2018), 229.

deneyimlerin özgünlüğüne, çok katmanlılığına ve katılımcı potansiyellerine vurgu yapmaktadır. Günümüzde değişimin süreklilik kazandığı postmodern toplumlarda ebeveynler de bu dönüşümden nasibini almakta, geleneksel anne-baba deneyimlerinin, sezgisel yaklaşımların ve çocuk bakımına dair yerleşik bilgilerin yetersiz kaldığını hissetmekte ve bu nedenle modern pedagojik önerileri uygulama konusunda artan bir baskı ve belirsizlik yaşamaktadır.¹⁷

Postmodernizm günümüzde bilgi, kimlik ve otorite gibi temel kavramları sorgulayarak birey merkezli ve çoğulcu bir yaşam anlayışını ön plana çıkarmıştır.¹⁸ Bu paradigma değişimi, çocukluk kavramını da etkilemiş, geleneksel toplumlarda aile ve toplum değerlerini içselleştirerek yetişkinliğe hazırlanan edilgen bir birey olarak görülen çocuk, artık kendi dünyasını anlamlandırma kapasitesine sahip, aktif bir özne olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.¹⁹ Bu dönüşüm, özellikle değerler ve din eğitimi bağlamında çocuğun konumlandırılmasını yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Postmodern düşünce, çocukluğun sabit, evrensel ve tek biçimli bir gerçeklik olmadığını, aksine kültürel, toplumsal ve siyasal koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde yaşandığını vurgulamaktadır. Özellikle yoksulluk, savaş, zorunlu göç ve çocuk emeği gibi olumsuz koşullarda yaşayan çocuklar, modern dönemin idealize ettiği korunaklı çocukluk tasavvurunun dışında bambaşka deneyimlere sahiptir.²⁰ Bu durum, çocukluğu yalnızca biyolojik gelişim evreleriyle açıklamanın yetersizliğini ortaya koymakta, onu kültürel ve tarihsel olarak biçimlenen bir toplumsal yapı olarak ele almayı zorunlu kılmaktadır. Nitekim Prout ve James gibi yeni çocukluk sosyolojisi temsilcileri, çocukluğu biyolojik temelli evrensel bir olgu olarak görmek yerine toplumların kültürel ve yapısal dinamikleri içinde inşa edilen tarihsel bir kategori olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre çocukluk, toplumsal cinsiyet, sınıf ya da etnisite gibi, sosyal analizin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu değişkenlerden bağımsız düşünülemez. Farklı toplumlarda yapılan karşılaştırmalı çalışmalar da çocukluğun tek tip bir deneyim olmadığını, aksine oldukça çeşitlendiğini göstermektedir.²¹

Postmodern dönemin getirdiği çoğulcu ve katılımcı bakış açısı, çocuk hakları alanında köklü değişimlere yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNCRC), çocuğu yalnızca korunmaya muhtaç bir varlık olarak görmemekte, aynı zamanda kendi fikirlerini beyan etme ve karar alma süreçlerine katılma yetkisine sahip bir özne olarak konumlandırmaktadır.²² UNICEF'in politikaları da çocuğun katılım hakkını, içinde bulunduğu kültürel çevreyi göz önünde bulundurarak savunmakta ve her çocuğun kendine özgü "farklı" çocukluk deneyimlerinin tanınmasını öncelikli bir hedef olarak benimsemektedir.²³ Bu yeni yaklaşım, çocukluğa dair geliştirilen politika ve uygulamalarda tek tip modeller yerine bağlama duyarlı ve hak temelli bir çerçeve benimsenmesinin zeminini oluşturmaktadır.

Günümüz postmodern toplumunda çocukluk, dijital teknolojilerin yoğun etkisiyle yeniden biçimlenmektedir. YouTube, TikTok ve Instagram gibi dijital platformlar, çocukların sosyalleşme süreçlerinde esas referans noktaları hâline gelmiş, aile, okul ve din gibi geleneksel

¹⁷ Uğur, "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri", 230.

¹⁸ Latife Kırbaçoğlu Kılıç - Bora Bayram, "Postmodernizm ve Eğitim", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/1 (2014), 370.

¹⁹ Alan Prout - Allison James, "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems", *Constructing and Reconstructing Childhood*, ed. Alan Prout - Allison James (London: Routledge, 2003), 8.

²⁰ Ayça Demir Gürdal, "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisi ve Sosyolojiye Bakmak", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources* 15/4 (2013), 12.

²¹ Prout - James, "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems".

²² UN, *Convention on the Rights of the Child* (Geneva: Committee on The Rights of The Child, 2009).

²³ UNICEF, *United Nations Convention on the Rights of the Child* (New York: United Nations, 1989).

otoritelerin rolünü giderek üstlenmeye başlamıştır.²⁴ Bu mecralar çocuklara sınırsız içeriğe erişim imkânı sunarken aynı zamanda erken yaşta görünürlük arayışı, onay ihtiyacı, dijital mahremiyet sorunları ve sanal kimlik oluşturma gibi yeni deneyimleri de beraberinde getirmektedir. Dijital medya, çocukların oyun, öğrenme, eğlence ve hatta tüketim alışkanlıklarını yeniden şekillendirerek onların zaman ve mekân algılarını dönüştürmektedir. Bu süreç “dijital yerliler”²⁵ olarak tanımlanan postmodern çocukların gerçeklik algısını daha kırılğan hâle getirirken gerek bilişsel gerekse duygusal gelişimlerini derinden etkilemektedir.

Postmodern çağda aile yapısı da yeniden şekillenmektedir. Göç, toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi ve bireyselleşme gibi unsurların etkisiyle geleneksel geniş veya çekirdek aile modelleri önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Bu süreç, tek ebeveynli, aynı cinsiyetten ebeveyne sahip, göçmen ve kültürlerarası aile yapılarını içeren çeşitlenmiş bir toplumsal yapılanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. OECD’nin 2020 yılı verilerine göre, gelişmiş ülkelerde çocukların yaklaşık %17-18’i tek ebeveynli hanelerde yaşamakta olup, bu oran bazı ülkelerde %30’a kadar ulaşabilmektedir. Bu durum toplum içerisindeki aile yapılarında artan çeşitliliğin bir göstergesidir.²⁶ Geçmişin geniş ya da klasik çekirdek aile modeli değişmiş, tek ebeveynli,²⁷ aynı cinsiyete sahip bireylerin ebeveynlik rolleri günümüzde birçok toplumda daha belirgin hâle gelmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaklaşık beş milyon çocuk, toplumsal sapma olarak görülen aynı cinsiyetten ebeveynlerle birlikte yaşamakta olup, bu çocukların tahmini 300.000’i eşcinsel çiftler tarafından evlat edinilmiştir.²⁸ Bu dönüşüm, çocuğun sosyalleşme biçimlerini, kimlik gelişimini ve değer algısını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, göçmen ailelerdeki çocuklar hem menşe kültürlerinin hem de içinde yaşadıkları toplumun değerleri arasında bir denge kurma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Benzer şekilde, aynı cinsiyetten ebeveyne sahip ailelerde büyüyen çocuklar, toplumun normatif aile algısıyla yüzleşmekte; bu durum, kimlik gelişimlerini hem güçlendiren hem de karmaşıklaştıran dinamiklere yol açabilmektedir. Bu bağlamda, postmodern aile yapıları, çocuğun sadece biyolojik bir varlık olmaktan çıkarak toplumsal olarak da yeniden tanımlandığı bir alan hâline gelmiştir. Bu çok katmanlı yapı, çocuğun kimliğini, değer algısını ve dünyayla kurduğu ilişki biçimlerini direkt olarak etkilemektedir. Artık çocukluk, tek tip ve evrensel bir gelişim süreci olarak değil; dijitalleşme, göç, kültürel çeşitlilik, aile içi dönüşüm ve hak temelli yaklaşımlar gibi faktörlerin etkisiyle devamlı olarak yeniden inşa edilen bir toplumsal deneyim alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla gerek aile gerekse eğitim kurumları başta olmak üzere çocukla ilişki kuran bütün sosyal yapıların, bu dönüşen çocukluk anlayışını merkeze alması ve bireyselliği, katılımı ve farklılıkları önceleyen bir yaklaşımı benimsemesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde çocuklara yönelik değer ve din eğitimi süreçleri çağın gerçekliğine duyarlı, çok boyutlu ve bütüncül bir yapıya kavuşabilir.

2. Dijital Dünyada Çocuğun Dinî Kimlik Gelişimi

21. yüzyılın dijital devrimi, bireylerin bilgiye erişim biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmüş, kimlik inşası süreçlerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşümden en çok etkilenen alanlardan biri dinî kimlik gelişimidir. Geleneksel toplum yapılarında dinî kimlik aile, çevre, dinî ritüeller ve sosyal ilişkiler yoluyla şekillenirken, günümüzde çocuklar dijital

²⁴ Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2023), 378.

²⁵ Marc Prensky, “Digital Natives, Digital Immigrants (Part 1)”, *On the Horizon* 9/5 (2005), 1.

²⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development OECD, *Family Size and Composition* (2020).

²⁷ Orhan Gürsu, “Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 110.

²⁸ Bianca D.M. Wilson - Lauren J.A. Bouton, *LGBTQ Parenting in the US*, PDF (Williams Institute, Temmuz 2024) (Williams Institute).

içeriklerle çok daha erken yaşta ve çoğu zaman kontrolsüz biçimde karşı karşıya kalmakta ve dinî kimlikleri bu içeriklerle şekillenmektedir.²⁹ Dijital ortamlar, çocukların dinî içeriklerle hem bireysel hem de kitlesel düzeyde etkileşim kurabildiği fakat aynı zamanda bilgi kirliliği,³⁰ yüzeysellik ve değer karmaşası gibi risklerin de yoğun biçimde bulunduğu bir alan sunmaktadır. Bu bağlamda dijital medya, çocuğun dinî kimliğini destekleyici bir araç olabileceği gibi parçalı ve kırılgan bir inanç yapısının da zeminini oluşturabilmektedir. Dolayısıyla dijital çağda dinî kimlik gelişimi teolojik veya pedagojik bir mesele olmanın yanı sıra sosyal medya okuryazarlığı, manevi rehberlik ve dijital etik gibi çok yönlü yaklaşımlar gerektiren bir eğitim sorunudur. Bu durum, Berger'in kutsalın toplumsallaşması ve sosyalizasyon süreçleriyle meşrulaşmasına ilişkin yaklaşımını³¹ dijital kültür bağlamında yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Artık kutsal, geleneksel kurumlar aracılığıyla değil çevrimiçi etkileşimler ve dijital imgeler üzerinden yeniden inşa edilmekte; çocuk da bu sürecin hem üreticisi hem de tüketicisi konumuna gelmektedir.

Dinî kimlik, bireyin inanç sistemleri, değer yapıları ve dinî pratiklerle kurduğu anlamlı ilişkiler bütünüdür. Bu kimlik, bireyin hem benliğiyle hem de toplumsal çevresiyle kurduğu ilişkilerde yönlendirici bir işlev üstlenir.³² Çocukluk döneminde bu yapı henüz gelişim aşamasında olup, çevresel etkilere yoğun bir biçimde açıktır. Psikolojik gelişim kuramları, özellikle erken çocukluk yıllarının kimlik oluşumunda kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.³⁴ Dinî kimlik gelişimi genellikle model alma, taklit, yönlendirilmiş deneyimler ve ritüel katılım yoluyla şekillenmektedir. Aile, dinî sosyalleşmenin ilk ve en etkili alanı olmakla birlikte günümüzde bu etkileşimin büyük bir kısmının dijital ortamlara kaydığı gözlenmektedir.³⁵ Bu değişim, ailenin geleneksel dinî sosyalleştirme işlevini zayıflatmakla birlikte ona yeni bir sorumluluk da yüklemiştir: çocuğun dijital dinî deneyimlerini anlamlandırmasına rehberlik etmek. Böylece aile bir aktarım mekânı olmanın yanı sıra dijital ortamda manevî anlam düzenleyicisi konumuna gelmektedir.

Teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte çocuklar, erken yaşlardan itibaren dijital içeriklere yoğun bir şekilde erişim sağlamaktadır. YouTube, TikTok, Instagram ve çeşitli oyun platformları çocukların eğlence ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, onların değer sistemlerini, inanç algılarını ve kimlik yapılarını da şekillendirmektedir.³⁶ Bu platformlarda karşılaşılan dinî içerikler çoğu zaman pedagojik bir temelden yoksun, popülerlik odaklı ve hızlı tüketime yönelik mesajlar içermektedir.³⁷ Algoritmalar aracılığıyla yönlendirilen bu tür içerikler, çocukların dinî konulara ilişkin meraklarını veya sorularını yüzeysel bir biçimde yanıtlamakta, bu da onların derinlikli dinî düşünme süreçlerini zayıflatmaktadır. Bu durum, dijital içeriklerin çoğunlukla dinî kimliği bir yaşam pratiğinden çok görsel bir kimlik performansına indirgeme riskini barındırmaktadır.

Geleneksel dinî sosyalleşme, fiziksel topluluklar ve yüz yüze etkileşimlerle sağlanırken³⁸ günümüzde çocuklar dinî kimlik edinimi süreçlerini sanal ortamlarda da deneyimlemektedir.

²⁹ Haberli, "Dijital Çağda Aile", 376.

³⁰ Haberli, "Dijital Çağda Aile", 385.

³¹ Peter L. Berger, *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion* (New York: Anchor Books, 1967), 5.

³² Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Kişisel Yayınlar, 2016), 144.

³³ Haberli, "Dijital Çağda Aile", 382.

³⁴ Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi*, 65,68.

³⁵ Haberli, "Dijital Çağda Aile", 378.

³⁶ Heidi A. Campbell, *Digital Religion, Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, 2013.

³⁷ Campbell, *Digital Religion, Understanding Religious Practice in New Media Worlds*.

³⁸ Darren E. Sherkat, "Religious Socialization: Sources of Influence and Influences of Agency", *Handbook of the Sociology of Religion*, ed. Michele Dillon (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 151.

Çevrimiçi cemaatler, dinî içerik üreticileri, dijital vaazlar ve etkileşimli uygulamalar, çocukların dinî bilgiye ulaşım biçimlerini kökten değiştirmiştir.³⁹ Bu dijital ortamlar, bir yandan çocukların daha fazla kaynağa erişimini mümkün kılarken diğer yandan kontrolsüz ve çok yönlü bilgi akışıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Sosyal medyada yapılan paylaşımlar dinî aidiyetin bir ifadesi hâline gelirken çocuklar da beğeni, yorum ve paylaşım gibi etkileşim mekanizmalarıyla kimliklerini çevrimiçi platformlarda inşa etmektedirler.⁴⁰ Böylelikle çevrimiçi kimlik hem sosyal görünürlüğün hem de dijital dindarlığın bir göstergesine dönüşmektedir.

Dijital medya, her ne kadar çocukların dinî kimliğini geliştirici bir potansiyel taşısa da kimlik karmaşasına, inançsal parçalanmaya ve bilgi kirliliğine de yol açabilmektedir.⁴¹ Ekran karşısında geçirilen sürenin artışı, çocukların gerçek hayattaki rol modellerle olan etkileşimlerini azaltmakta ve bu durum, dinî değerlerin içselleştirilmesini güçleştirmektedir. Bununla birlikte, dijital içerikler bilinçli bir biçimde seçilip pedagojik rehberlik eşliğinde sunulduğunda, çocukların dinî bilgiye olan ilgisi desteklenebilir. Bu süreçte ailenin rolü, geleneksel didaktik aktarımı aşarak ortak öğrenme tavrına yönelmelidir. Ebeveyn ve çocuk birlikte keşfeden, birlikte doğrulayan ve birlikte eleştiren dijital öğrenme ortaklarına dönüştüğünde dinî kimlik daha derin ve sürdürülebilir bir temelde gelişebilir. Bu noktada ailelerin çocuklarının takip ettiği içerikleri denetlemeleri, birlikte değerlendirmeler yapmaları ve dijital değer aktarımı konusunda bilinçli bir tutum sergilemeleri önem arz etmektedir.

Dijital çağda dinî kimlik gelişimi, klasik yöntemlerle yönetilemeyecek kadar çok boyutlu ve dinamik bir yapı hâle bürünmüştür.⁴² Bu nedenle din eğitimi veren kurumlar, ebeveynler ve rehber öğretmenler dijital medya okuryazarlığını, pedagojik hassasiyeti ve bireysel farklılıkları gözeten yaklaşımları benimsemek durumundadır.⁴³ Geleneksel değer aktarımı yöntemleri, dijital çağın sunduğu imkânlar doğrultusunda yeniden tasarlanmalı; dinî kimlik kazandırma süreçlerinde içerik ve yöntem, çağın pedagojik ve teknolojik gereklerine göre güncellenmelidir. Dinî eğitimin sadece bilgi aktaran bir süreç olmaktan çıkıp, anlam kuran, sorgulatan ve kimlik inşa eden dönüştürücü bir yapıya evrilmesi gerekmektedir. Bu noktada dijital çağ, din eğitiminin bilişsel öğretim modelinden dijital deneyim pedagojisi modeline geçişini zorunlu kılmaktadır ki; bu modelde öğrenme, ekranla değil, anlamla etkileşim üzerinden gerçekleşmektedir.

Neticede dijital çağda ailenin rolü, geleneksel değer aktarımından farklılaşmakta ve daha çok rehberlik, filtreleme ve eleştirel dijital denetim sorumluluğuna evrilmektedir. Artık aileler çocuklarına dinî değerleri öğretmenin yanında onun maruz kaldığı bilgi akışını değerlendirip yönlendirme ve onu olumsuz içeriklerden koruma görevini de üstlenmek durumundadır. Bu husus, özellikle dijital ortamda karşılaşılan yüzeysel, çelişkili veya pedagojik temelden yoksun dinî içerikler karşısında çocukların yalnız bırakılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Ailenin bu yeni rolü, çocuğun dijital içerikler aracılığıyla karşılaştığı bilgileri anlamlandırmasına yardımcı olmayı, gerekli durumlarda içerikleri birlikte incelemeyi ve çocuğun dinî kimliğini destekleyecek şekilde dijital medya okuryazarlığını da kapsayan bilinçli bir rehberlik sunmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda dijital çağda ailenin rolü hem dinî bilginin doğruluğunu denetleyen hem de çocuğun manevi gelişimini koruyup yönlendiren bir aktöre dönüşmektedir.

³⁹ Mahir Kaya, *Dini Sosyalleşmede İnternet ve Sosyal Medya Etkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 74.

⁴⁰ Mohammed el-Nawawy - Sahar Khamis, *Islam Dot Com Contemporary Islamic Discourses in Cyberspace* (New York: Contemporary Islamic Discourses in Cyberspace, 2009), 55-79.

⁴¹ Muhammet Kemal Karaman, *Yeni Medya ve Din İnancın Dijital Yüzü* (PDF: All Sciences Academy, 2025), 17.

⁴² Karaman, *Yeni Medya ve Din İnancın Dijital Yüzü*, 15.

⁴³ Mustafa Ergun, *Eğitim Sosyolojisine Giriş* (Ankara: Ocak Yayıncılık, 1994), 37.

3. Ailede Manevi Aktarımın Zayıflaması ve Yeni Yollar

Postmodernizm, rasyonaliteye karşı duruşu, bütünlük yerine parçalanmışlığı savunması ve saflık ile öz kavramlarını melezlikle ikame etmesiyle öne çıkan bir kavramdır.⁴⁴ Değişmezliğe ve evrenselliğe meydan okuyan⁴⁵ bu düşünceye göre gerçeklik tekil değil çoğuldur; her bireyin kendine özgü bir bakış açısı ve buna bağlı olarak göreceli bir hakikati bulunmaktadır.⁴⁶ Bu çerçeveden bakıldığında herkes kendi gerçeklikleri bağlamında haklı addedilebilir. Modernizmin ürettiği bu zihniyet insan, aile ve toplumu tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir saldırı ve tehdit altına almıştır. İnsan varoluşuna, değerler dünyasına ve içsel psikolojik yaşantısına yönelen bu kuşatıcı tehdit, bireyi bağımlı, gönüllü bir köle hâline getiren bir sömürü sisteminin yansıması olarak görülebilir. Medya ve ulus devletler eliyle gerçekleşebilen bu tehdidin yansımaları, “kimlik bunalımı, değerlerin yitimi, kutsalın kaybı, medeniyet bilincinin yitimi, benliğin dönüşümü” gibi olumsuz şekillerde ifade edilirken “ilerleme, çağdaşlaşma, medenileşme, bireyselleşme, özgürleşme” gibi müspet yorumlarla da ifade edilebilmektedir.⁴⁷ Ancak üzerinde mutabık kalınan temel gerçek, psikolojik sorunlar, boşanmalar, intiharlar ve madde bağımlılıklarının tarihin hiçbir döneminde görülmemiş oranlarda artış göstermesidir.⁴⁸ Bu tablo, Baudrillard’ın⁴⁹ hipergerçeklik kavramını hatırlatmaktadır. Nitekim günümüzde bireyler artık gerçeklikten değil, medyanın ürettiği simülasyonlardan beslenmektedir. Bu simülasyon dünyasında kutsal, değer ve anlam kavramları da tüketime indirgenmiş, aile içi manevi aktarımın zeminini zayıflatmıştır.

Toplumsal yapının dönüşümüne dair ilk güçlü işaretler, modernleşme süreciyle birlikte aile kurumunda kendini göstermeye başlamıştır.⁵⁰ Sanayileşme, kentleşme, göç, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim ve bireyselleşmenin etkisiyle geleneksel geniş aile yapıları çözülmüş, yerine çekirdek aile, ardından da tek ebeveynli ya da parçalı aile modelleri yaygınlaşmıştır.⁵¹ Bu dönüşüm hem yapısal bir değişimi hem de işlevsel bir kırılmayı beraberinde getirmiştir. Çocukların büyüme sürecinde ihtiyaç duyduğu sağlıklı rol modellerin azalması ve hangi değerlerin aktarılacağı konusundaki belirsizlik, değer eğitimi açısından ciddi bir sorun alanı doğurmaktadır. Neticede, çocuğun ahlaki öğrenmesinin sürekliliğini kesintiye uğratmış ve aileyi değer aktarımında artık “birincil” değil “tamamlayıcı” bir kurum hâline getirmiştir. Bu kırılma, postmodern dönemde aileye yeniden tanımlanmış bir rehberlik misyonu yüklemektedir.

Postmodern düşüncenin mutlak değerleri reddeden ve bireysel gerçeklikleri esas alan yaklaşımı,⁵² aile içi otorite ilişkilerini muğlaklaştırmakta, ebeveynin rehberlik rolünü sorgulanabilir hâle getirmektedir. Özellikle dijitalleşme ve medyanın çocuk gelişimi üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte çocuğun değer dünyası giderek daha fazla dış kaynaklı aktörler -

⁴⁴ Hasan Aydın, “Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi”, *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2006), 27-48.

⁴⁵ İzzet Özdemir, “Postmodern Düşüncenin Türkiye’de Eğitim Sistemine Yansımaları”, *Milli Eğitim Dergisi* 204 (2014), 23.

⁴⁶ Bahtinur Möngü, “Postmodernizm Ve Postmodern Kimlik Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2013), 27-36.

⁴⁷ Gürsu, “Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler”, 101.

⁴⁸ Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar* (Ağustos 2018); Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri* (Şubat 2025); Temmuz Gönç Şavran, “‘Bildığımız Kadarıyla’ Bazı Gerçekler: Türkiye’de 2001-2023 Arası İntihar İstatistikleri”, *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni* 13 (2025), 30-53.

⁴⁹ Jean Baudrillard, *Simülaklar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 28.

⁵⁰ Mustafa Hatipler, “Modernizmden Postmodernizme Aile”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 582.

⁵¹ Hatipler, “Modernizmden Postmodernizme Aile”, 583.

⁵² Möngü, “Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı”, 30.

bakıcılar, öğretmenler ya da dijital figürler- tarafından şekillendirilmektedir.⁵³ Oysa gelişim psikolojisi açısından erken çocukluk dönemi bireyin temel güven, bağlanma, sevgi, empati ve kişilik yapılarını inşa ettiği kritik bir evredir. Bu dönemde ebeveynin rol model olarak varlığı hem bilişsel hem duygusal hem de ahlaki gelişim açısından vazgeçilmez bir işlev görmektedir.⁵⁴

Yaşamın ilk altı yılı çocuğun organize olmuş zihinsel yapılar geliştirdiği, başka bir deyişle ego/ben yapısının temellerinin atıldığı bir dönemdir.⁵⁵ Bu süreçte çocuk, toplumsal normlara ve ahlaki değerlere dair ilk izlenimlerini büyük ölçüde ailesinden edinmektedir. Ancak postmodern dönemin bireyseli, göreceli ve çoğulcu yapısı,⁵⁶ bu aktarımı parçalayarak değerlerin sürekliliğini ve tutarlılığını tehdit etmektedir. Bu nedenle postmodern çağın aile yapısında yalnızca fiziksel bakım değil, duygusal ve ahlaki rehberlik açısından da ciddi eksiklikler ortaya çıkmaktadır.

Her şeyden önce aile, ilk eğitim kurumu olduğu için çocuklar ilk dinî telkinleri ve ahlaki prensipleri ailede öğrenmeye başlamaktadır. Çocuğun içinde yetiştiği ailede ilgili ve sevgi dolu ebeveynlerin varlığı, onun pek çok yönden gelişimini (benliğini, kişiliğini, kimliğini, sosyal uyumunu vb.) ve ruh/beden sağlığını etkilediği gibi dine karşı tutumunu, Tanrı tasavvurunu, inandığı dinden tatmin olmasını ve onda istikrar göstermesini, kısacası sağlam bir dinî kişilik ve sağlıklı bir dindarlık oluşturmalarını etkilemektedir.⁵⁷ Ebeveynin olmadığı tehlikeli bir dünyada çocuğun kendisini yalnız ve terk edilmiş hissetmesi ile beklediği sevgi, ihtimam, huzur, güven ve korumayı bulamamasından dolayı kaygı durumu yaşanabilir. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında yetimhanelerde çok iyi beslendiği hâlde hayatını kaybeden çok sayıda çocuğun gerçek ölüm nedeninin gıda yoksunluğu değil, yıllar sonra sevgi ve ilgi yoksunluğu olduğu anlaşılmıştır.⁵⁸ Çocuğun kişiliğinin temellerinin atılması, dengeli ve uyumlu bir kişilik geliştirebilmesi, gelişim basamaklarını örselenmeden aşmasına bağlıdır.⁵⁹ Çocuktaki sevgi ihtiyacının anne ve baba olmak üzere iki kaynaktan alınması son derece önemliken bu ihtiyacın tıpkı açlık ve susuzluk gibi sürekli doyurulması, anne-baba ve çocuk arasındaki sevgiye ve ilgiye dayalı ilişkinin süreklilik arz etmesi gerekmektedir.⁶⁰

Postmodernizm, ailenin yapısal ve işlevsel değişimini hızlandırarak manevi aktarımı zayıflatan önemli özellikler barındırmaktadır. Bu anlayışa göre hayatın merkezine insan oturtulmuş, doğruların ve yanlışların belirleyicisi olarak bireyin öz menfaatleri önemsenmiş, bu da karışıklık ve kargaşaya yol açmıştır. Günümüzün modern değer anlayışı bireysel özgürlük, maddi refah, macera ve heyecan arayışı, kariyer hırsı, olumlu toplumsal imaj, evrensel normlara bağlılık, demokratik katılım, sosyal statü, yaratıcılık, saygınlık, denetim gücü, yaşam kalitesinin artırılması ve bağımsız hareket edebilme gibi unsurlar etrafında şekillenmektedir.⁶¹ Ancak hazcı ve bencillığe dayalı bu değerler insanı mutlu etmediği gibi aile içi paylaşımın azalmasına, anlaşmazlıklara ve boşanmaların artışına sebebiyet vermektedir.⁶² Bu kültüre özgü bencillik ve hedonizm, üremenin reddi ve kişisel tutkuların öncelenmesi gibi bir yaşam kültürünü yaygınlaştırmıştır. Aynı zamanda toplumun ortak değer yargılarının aile üzerindeki

⁵³ Haberli, "Dijital Çağda Aile".

⁵⁴ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: Özgür Yayınları, 1992), 183.

⁵⁵ Mustafa Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili* (Kaknüs Yayınları: İstanbul, 2014), 157.

⁵⁶ Özdemir, "Postmodern Düşüncenin Türkiye'de Eğitim Sistemine Yansımaları", 21-23.

⁵⁷ Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.

⁵⁸ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 47.

⁵⁹ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 169.

⁶⁰ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 183.

⁶¹ Milton Rokeach, *The Nature of Human Values* (New York: Free Press, 1973).

⁶² Vehbi Ünal, "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26 (2013), 595.

yönlendirici gücünün zayıfladığı, bireysel tercihler ve duygusal tatmin arayışlarının öncelendiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Ailede yaşanan bu çözülme, postmodern düşüncenin göreceli, parçalı ve kimlik merkezli anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir ve bu durum, değer aktarımında duygusal sürekliliği kesintiye uğratmaktadır. Aile içi ilişkilerde sürekliliğin yerini geçicilik aldıkça, çocuğun dinî ve ahlaki değerleri içselleştirme süreci de yüzeyselleşmektedir.

Tarihsel olarak aile hem biyolojik hem de kültürel ve ahlaki aktarımın temel kurumu olarak işlev görmüştür. Örneğin; Roma İmparatorluğu'nda aile, örf ve âdetlerin aktarımında başat bir konuma sahipti. Çocuk sahibi olmak genişleme ve toplumsal güçlülüğün bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi. İslam dini ise aile kurumunu bireysel ve toplumsal refahın temel taşı olarak konumlandırmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan, "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık... O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. ..." ⁶³ ayeti, aileyi ahlaki ve sosyal adaletin inşa edildiği bir birliktelik olarak tanımlar. Aile içinde sorumlulukların adaletli dağılımına işaret eden "Erkekler kadınlar üzerinde sorumludur..." ⁶⁴ ayeti ise karşılıklı görev ve rollerin bilincine dayalı bir aile düzenini vurgulamaktadır. Aynı zamanda anne babaya saygının bir dinî görev olduğu, "Onlara 'öf' bile deme, güzel söz söyle." ⁶⁵ ayetiyle ifade edilir. Bu ayetler, bireysel tercihlere indirgenen postmodern aile anlayışının aksine aileyi hem birey hem toplum için sorumluluk ve değer merkezli bir yapı olarak görmektedir. Kur'ani perspektif çağdaş postmodern aile anlayışına tezat bir biçimde dinî ve ahlaki değerlerin aktarımını toplumsal istikrarın ön koşulu olarak görmektedir.

Günümüzde ise çocuğun sosyalleşme sürecinde geleneksel ailenin sağladığı çok katmanlı etkileşim alanları giderek daralmış, ⁶⁶ yerini ekran temelli ve bireyselleşmiş deneyim alanları almıştır. Akran ilişkileri, kuşaklararası etkileşim, ortak ibadet ve ritüeller, büyüklerin rehberliği gibi çocuğun değer kazanımını ve toplumsal aidiyet duygusunu destekleyen unsurlar yerini dijital içeriklerin sunduğu yüzeysel ve çoğu zaman tüketim temelli mesajlara bırakmıştır. ⁶⁷ Sanal dünyanın sunduğu hazır bilgi, etkileşimsizlik ve anonimlik, çocuğun eleştirel düşünme, empati kurma ve benlik geliştirme süreçlerini olumsuz yönde etkilerken gerçek ilişkilerin yerini sahte kimliklerle yürütülen, duygusal derinlikten yoksun ilişkiler almaktadır. ⁶⁸

Bu açıdan, özellikle dijital medyanın "üçüncü ebeveyn" veya "sanal bakım verici" olarak işlev görmesi dikkat çekicidir. ⁶⁹ Ebeveynlerin zaman baskısı, ekonomik zorunluluklar ve yoğun çalışma hayatı nedeniyle çocuklarıyla nitelikli vakit geçirememesi, ekranın hem bir oyalayıcı hem de bir eğitici olarak konumlandırılmasına neden olmuştur. ⁷⁰ Ancak bu durum çocuğun manevi, ahlaki ve sosyal gelişiminde ciddi kırılmalar doğurmaktadır. Çocuk, kendi değer dünyasını inşa ederken geleneksel bir rehberlikten yoksun kalmakta, yerine bireysel hazlar, anlık tatminler ve kimlik karmaşası yerleşmektedir. Bu durum, postmodern yaşam tarzının getirdiği bireyselleşme, hız ve haz merkezli anlayışın çocukluk evresini bile dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Günümüzde çocuklar hem fiziksel hem duygusal hem de ahlaki olarak yalnızlaşmakta aileden, gelenekten ve dinî değerlerden uzak, dijital kimlikler arasında savrulan bireylere

⁶³ Meal - Diyanet İşleri Başkanlığı, (Erişim 03 Eylül 2025), el-Hucurât 49/13.

⁶⁴ en-Nisâ 4/34.

⁶⁵ el-İsrâ 17/23.

⁶⁶ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 130.

⁶⁷ Hayri Erten, "Günümüz Ailesinde Sosyalleşme Problemleri", *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Mustafa Yiğitoğlu (1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Kongresi, Karabük: Karabük University, 2018), 476-481.

⁶⁸ A. Elif Karagülle - Berk Çaycı, "Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma", *TOJDAC* 4/1 (2014), 5.

⁶⁹ Ayşegül Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/22 (2006), 198.

⁷⁰ Uğur, "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri", 230.

dönüşme riski taşımaktadır. Bu noktadan bakıldığında aile kurumunun yeniden işlevselleştirilmesi ve çocukların dijital medya karşısında yalnız bırakılmaması, toplumsal refahın ve bireysel manevi gelişimin sağlanabilmesi için hayati önem taşımaktadır.

Bu dönüşümün birey üzerindeki en derin etkilerinden biri de manevi boşluk ve anlam krizidir. Kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla birlikte aile içi roller yeniden tanımlanmış,⁷¹ çocuk yetiştirme süreci ise çoğu zaman profesyonel destek kurumlarına veya okul sistemine devredilmiştir. Bu durum, aile içi bağlanma ilişkilerinde zayıflamalara ve özellikle annelik rolünde yaşanan ikilemler nedeniyle psikolojik çatışmalara yol açmıştır. Bir yanda kariyer ve ekonomik özgürlük arayışı, diğer yanda geleneksel aile rolleri arasında sıkışan birey, zamanla “yetememe” duygusuna kapılmakta, bu da stres, tükenmişlik, anksiyete ve psikosomatik hastalıkların artışına neden olmaktadır.

Bowlby'nin bağlanma kuramına göre, erken çocukluk döneminde birincil bağlanma figürüyle kurulan güvenli ilişkinin yokluğu, çocuğun gelecekteki sosyal uyumunu, duygusal dengelerini ve ruh sağlığını tehdit eden önemli bir risk faktörüdür.⁷² Modern toplumlarda ise ebeveynlik görevleri ya profesyonel hizmet sağlayıcılara devredilmiş ya da “aşırı korumacı” ebeveynlik biçimiyle denetlenmeye başlanmıştır. Özellikle akademik başarıya odaklanan bu yeni ebeveynlik modeli çocuğun karakter ve değer gelişimini geri plana itmiş, ahlaki ve dinî sorumlulukların ev dışındaki kurumlar aracılığıyla verilmesini olağanlaştırmıştır. Bu durum, manevi aktarımın merkezinin aileden kurumsal yapılara kaymasına yol açmış, böylece ilişki temelli dindarlık yerini formel dindarlığa bırakmıştır.

Dinî gelişim, bireyin doğuştan getirdiği inanma yetisinin çevresel etkileşimlerle şekillenmesiyle gelişir ve bu süreç uzun vadeli, aşamalı bir öğrenme biçimi olarak işler. Bu nedenle ebeveynler, çocuklarının bu içsel potansiyelini desteklemede belirleyici bir role sahiptir. Ailede sağlıklı bir manevi atmosferin varlığı, çocuğun hem dinî hem de sosyal, duygusal ve ahlaki bütünlüğünü desteklemektedir. Bu doğrultuda, çocukların çok boyutlu gelişimini destekleyici şekilde yapılandırılmış aile ortamlarında nitelikli zaman geçirme, akran etkileşimlerine fırsat verme,⁷³ ortak etkinliklerle değer temelli etkileşim sağlama⁷⁴ ve dijital medya kullanımını bilinçli biçimde sınırlandırma gibi stratejiler önem kazanmaktadır. Özellikle ekran maruziyetinin azaltılması ve medya kullanımının ebeveyn denetiminde gerçekleşmesi, çocukların ruhsal ve sosyal gelişimi için kritik bir adımdır.⁷⁵ Böylece aile, yeniden asli işlevine kavuşarak çocuğun değer dünyasının sağlam temeller üzerine inşasına katkı sağlayabilir.

Bununla birlikte sekülerleşmenin hız kazandığı günümüz toplumlarında dinî inançlar ve pratikler kişisel alanlara sıkıştırılmış, ailede dinî rehberlik işlevi giderek zayıflamıştır. Geleneksel toplumlarda din hem bireysel anlam dünyasını hem de toplumsal dayanışmayı besleyen bir güçken günümüz bireyi manevi ihtiyaçlarını dinî öğretilerden ziyade çoğunlukla spiritüel koçluk, kişisel gelişim programları, meditasyon uygulamaları ve seküler psikolojik yaklaşımlar aracılığıyla gidermeye çalışmaktadır.⁷⁶ Bu durum, kutsal ve değerli olana yönelik toplumsal algının aşınmasına, manevi derinliğin yüzeyselleşmesine ve bireyin hakikatle olan bağının zayıflamasına sebep olmaktadır.

⁷¹ Davut Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 42.

⁷² Richard Bowlby, “Babies and Toddlers in Non-Parental Daycare Can Avoid Stress and Anxiety If They Develop A Lasting Secondary Attachment Bond With One Carer Who is Consistently Accessible to Them”, *Attachment & Human Development* 9/4 (2007), 307-319.

⁷³ Mehmet Zeki Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/2 (2003), 143.

⁷⁴ Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, 153,154.

⁷⁵ Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, 141.

⁷⁶ Gürsu, “Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler”, 116.

Diğer yandan tüketim kültürünün merkezinde şekillenen bu yeni yaşam tarzı, bireyi sürekli daha fazlasını istemeye yönlendirmekte ancak bu arzular tatmin edilmediğinde varoluşsal boşluk ve anlamsızlık duygusu daha da derinleşmektedir.⁷⁷ Toplumbilimcilerin “anomi” kavramıyla ifade ettiği bu durum modern bireyin yaşamını yönlendiren değerler sisteminin dağılmasıyla ortaya çıkan amaçsızlık ve yabancılaşmayı tanımlamaktadır.⁷⁸ Günümüz psikiyatrisinde en sık karşılaşılan problemlerden biri olan anomi, bireyin ruhsal sağlığını, toplumsal birlik ve sürekliliği tehdit eden bir kırılma noktasıdır.

Sonuç olarak postmodern toplum yapısında bireyselleşme, zaman yönetimi baskısı, ekonomik kaygılar ve dijital teknolojilere artan bağımlılık gibi faktörler, aile içerisindeki dinî ve manevi etkileşimi ciddi biçimde zayıflatmıştır. Geleneksel değer aktarımı süreci, ebeveynlerin doğrudan rehberliğinde şekillenirken günümüzde bu aktarım büyük ölçüde dijital ortamlardaki dolaylı öğrenmelere bırakılmış durumdadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdiği zamanın azalması ve bu sınırlı zamanın da genellikle ekran karşısında tüketilmesi, çocuklar açısından rol model eksikliği,⁷⁹ mahremiyet bilincinin silikleşmesi ve dinî ritüellerin gündelik yaşamdan dışlanması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bu durum bir zorunluluk değil, dönüşebilecek bir tercihler sisteminin sonucudur.

Çocukluk, artık evrensel ve sabit gelişim evreleriyle tanımlanan bir dönem⁸⁰ olmaktan ziyade dijitalleşme, göç, kültürel çoğulculuk, aile yapısındaki değişim ve hak temelli yaklaşımlar gibi çok boyutlu sosyal faktörlerden etkilenen ve sürekli olarak yeniden şekillenen bir toplumsal deneyim hâlini almıştır. Bu nedenle, çocukla ilişkili tüm sosyal yapılar -özellikle aile ve eğitim kurumları- bu dönüşen çocukluk anlayışına duyarlı olmalı, bireyselliği tanıyan, katılımı teşvik eden ve farklılıkları gözetken kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemelidir.

Bu çerçevede aile içindeki dinî-manevi aktarımın yeniden yapılandırılması için geleneksel yöntemlerin çağın ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürülmesi gerekmektedir. Aile içi hikâye anlatımı, ortak ibadet ve dua zamanları, günlük yaşamın anlamlandırılması, dijital içeriklerin ebeveyn gözetiminde değerlendirilmesi gibi pratikler, bu aktarımın güncel biçimlerinden bazılarını oluşturabilir.⁸¹

Postmodern dönemde aile, artık sadece bilgi aktaran bir kurum olmanın ötesinde çocuğun değer dünyasını “filtreleyen” ve “rehberlik eden” bir yapı olarak görülmelidir. Çünkü çocuk dijital çağda bilgiye sınırsız erişim sağlamakta, doğruyla yanlış, sahih olanla spekülative olan arasında ayırt edici bir bakış geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda ebeveynin rolü tek başına dinî bilgi sunmaktan ibaret değildir. Ayrıca çocuğun karşılaştığı içerikleri değerlendirme ve sorgulama becerisini geliştirmek ailenin diğer bir önemli görevi olmaktadır.

Bu süreçte kuramsal yaklaşımların sunduğu imkânlar önemlidir. Bağlanma kuramı, ebeveyn-çocuk arasındaki güvenli ilişkinin manevi gelişim için kritik olduğunu vurgularken⁸² sosyal öğrenme kuramı, çocukların çevrelerindeki davranışları gözlemleyerek öğrenebileceğini ve bu süreçte rol modellerin kritik bir konumda bulunduğunu⁸³ ifade eder. Bu durum ebeveynin model davranışlarının, çocukta değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırıcı bir etki yapabileceğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan aile, oyun, diyalog ve ortak yaşantılar yoluyla

⁷⁷ Kemal Sayar, “Psikiyatri ve Kutsal”, *Defter Dergisi* 12/12 (1999), 141-164.

⁷⁸ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999), 32.

⁷⁹ Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, 137.

⁸⁰ Alan Prout, *Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children* (London: Routledge&Falmer, 2005), 34.

⁸¹ Ramazan Altıntaş, “Modernitenin İslam Ailesi Üzerindeki Etkisi”, *Mehir Dergisi* 1 (1997), 5.

⁸² Sriyati Dwi Astuti - Nurjannah Nurjannah, “Ruhiah Attachment: Integrating Spirituality into Attachment Theory for Enhanced Child Development”, *Al-Athfal: Jurnal Pendidikan Anak* 10/1 (2024), 51.

⁸³ Albert Bandura, “Social cognitive theory: an agentic perspective”, *Annual Review of Psychology* 52 (2001), 3.

çocuğun manevi gelişimini destekleyecek yeni pedagojik stratejiler geliştirmelidir. Bu bağlamda özgün uygulamalar önem kazanmaktadır. Örneğin; manevi atölyeler ile haftalık aile toplantılarında bir değer üzerine (sabır, şükür, adalet...v.b) konuşulması, hikâyeler anlatılması ve küçük uygulamalar yapılması, manevi günlükler ile çocuğun gün içinde yaşadığı olumlu deneyimleri (yardım etme, paylaşma, sabretme) resim ya da yazıyla kaydetmesi, akşam ailece değerlendirilmesi, dijital içerik rehberliği ile ebeveynlerin, çocuğun izlediği içerikleri onunla birlikte değerlendirilerek doğru-yanlış ayırımını göstermesi, böylelikle medya okuryazarlığını desteklemesi ve ibadet-ritüel sürekliliği ile gün sonu dua, ailecek yapılan ibadetler, şükür anları gibi küçük ritüellerin aile içinde istikrarlı biçimde sürdürülmesi gibi uygulamalar postmodern dönemde çocuğun bireyselliğini dikkate alan, katılımını teşvik eden ve eleştirel düşünmesini destekleyen bir yaklaşımı yansıtmaları açısından önemlidir. Böylelikle aile bilgiyi aktarmaktan öte ehberlik eden, seçici, filtreleyici ve dönüştürücü bir aktör hâline gelebilir.

4. Din Eğitiminde Oyun, Etkileşim ve Dijital Araçlar

Yeni yüzyılın eğitim anlayışı, bireyin bilişsel gelişiminin yanı sıra duyuşsal ve psikomotor gelişim alanlarını da kapsayan çok yönlü bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.⁸⁴ Bu dönüşüm, din eğitimi alanında da kendini göstermiş, salt bilgi aktarımına dayalı yöntemler yerine öğrenciyi merkeze alan, anlam kurmaya ve içselleştirmeye odaklı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Özellikle çocukluk döneminde oyun, etkileşim ve dijital araçlar aracılığıyla gerçekleştirilen öğrenme süreçleri, dinî kavramların ve değerlerin kalıcı biçimde aktarılmasında etkili bir rol oynamaktadır.⁸⁵ Bu çerçevede, din eğitiminde oyun temelli yaklaşımların, etkileşimli öğrenme ortamlarının ve dijital araçların işlevi, çağdaş pedagojik ilkeler ışığında yeniden değerlendirilmektedir. Bu durum, din eğitiminde katılım temelli öğrenme anlayışını gündeme getirmektedir. Artık çocuk, yalnızca dinî bilgilerin alıcısı değil oyun, etkileşim ve dijital deneyimler aracılığıyla anlam üreten bir öğrenme öznesi durumuna gelmiştir.

Tarihsel süreçte oyun, çocuklukla özdeşleşen ve çocuğun gelişiminde temel bir rol oynayan doğal bir etkinlik olarak kabul edilmiştir. Antik uygarlıklardan itibaren oyun, sadece bir boş zaman aktivitesi değil bireyin toplumsal hayata hazırlanmasında önemli bir araç olarak görülmüştür.⁸⁶ İslam düşüncesinde de oyuna tamamen karşı bir tutum yerine, yaşa, içeriğe ve amaca göre değerlendirme anlayışı benimsenmiştir.⁸⁷ Özellikle erken dönem İslam toplumlarında çocukların yaşı küçükken oyun oynamasına müsaade edildiği, hatta bu oyunlar aracılığıyla belirli ahlaki ve toplumsal değerlerin aktarıldığı gözlemlenmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) torunlarıyla oyun oynaması, çocuklara verilen değeri ve onların psikolojik dünyasına gösterilen hassasiyeti açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁸ Bu örnek, dinî eğitimin erken dönemlerden itibaren bilişsel aktarımın ötesinde duygusal katılımı ve empatiyi temel alan bir öğrenme biçimi olarak görüldüğünü göstermektedir.

İmam Gazâli gibi âlimler, oyunun çocuk gelişimi açısından önemini vurgulamışlardır. Gazâli oyunun, çocuğun doğal ihtiyaçlarından biri olduğunu belirtmiş, eğitim sürecinde oyunla öğrenmenin çocuğun zihinsel gelişimi için faydalı bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Çocuğun oyun yoluyla kendini ifade etmesine ve öğrendiklerini pekiştirmesine olanak tanınması

⁸⁴ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 15,18.

⁸⁵ Cüveyriye İltu, "Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2021), 528.

⁸⁶ Bekir Onur, *Oyuncaklı Dünya* (Ankara: Dost Yayınları, 2002), 15.

⁸⁷ Ferhat Özbek, *İslam'da Spor, Oyun ve Eğlence* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 149.

⁸⁸ Mustafa Kalender, *Din Eğitiminde Oyun* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 101.

gerektiğini savunmuştur.⁸⁹ Benzer şekilde Erzurumlu İsmail Hakkı da oyunun, çocuğun hem bireysel hem de toplumsal kimliğini inşa etme sürecinde kritik bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Bu noktada, erken dönem İslam âlimleri, oyunu eğitimin doğal ve gerekli bir parçası olarak ele almışlardır.⁹⁰ Bu yaklaşım, bugünün “deneyimsel öğrenme” kuramlarıyla da örtüşmektedir. Din eğitimi açısından Gazâlî’nin vurgusu, bilginin oyun yoluyla kalıcı anlam kazanabileceği yönündeki erken bir pedagojik içgörü olarak değerlendirilebilir.

Modern pedagojide de oyunun eğitsel değeri sıklıkla vurgulanmaktadır. Jean Piaget, oyunların çocukların bilişsel evrelerine uygun olarak geliştiğini belirtirken⁹¹ Lev Vygotsky ise oyunun, çocuğun üst düzey zihinsel işlevlerinin gelişmesini sağlayan sosyal bir araç olduğunu ileri sürmüştür.⁹² Eğitimin oyunla desteklenmesi, çocuğun içsel motivasyonunu artırmakta ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığını sağlamaktadır.⁹³ Bu anlayış, din eğitimi açısından da büyük önem taşır. Oyun yoluyla ahlaki değerlerin, ibadetlerin ve dinî kavramların çocuklara aktarılması, soyut kavramların öğrenimini kolaylaştırır. Bu yöntem, geleneksel ezbere dayalı din öğretiminin ötesine geçerek, çocuk merkezli ve yaşantıya dayalı bir yaklaşımı temsil etmektedir.⁹⁴ Dolayısıyla din eğitimi, deneyimlenen iman anlayışına yaklaşmakta; soyut öğretimden çok, yaşanarak anlam kazanan bir maneviyat pedagojisine evrilmektedir.

Postmodern çağda oyun, dijitalleşmeyle birlikte çok daha karmaşık bir yapıya bürünmüş; mekândan ve zamandan bağımsız, küresel bir deneyim alanına dönüşmüştür. Günümüzde oyun sadece fiziksel değil; sanal gerçeklik, simülasyonlar ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojik araçlar vasıtasıyla dijital ortamlarda da gerçekleşmektedir.⁹⁵ Bu dönüşüm, din eğitimi açısından hem riskleri hem de fırsatları barındırmaktadır.⁹⁶ Dijital oyunlar, çocuklara dinî içerikleri eğlenceli ve etkileşimli biçimde sunmak için kullanılabilirken dikkatli bir denetim ve pedagojik rehberlik olmadığında olumsuz etkiler de doğurabilir.⁹⁷ Bu nedenle, postmodern dönemin oyun anlayışı, din eğitimi uzmanları ve ebeveynler açısından daha stratejik bir değerlendirme gerektirmektedir. Zira günümüzde oyun, sadece bir etkinlik olmanın ötesinde, dinî kimliğin inşasında kullanılabilecek etkili bir öğrenme aracı hâline gelmiştir. Bu gelişme, dijital pedagojide “oyunlaştırılmış maneviyat” (gamified spirituality) kavramını gündeme getirmektedir. Ancak bu tür uygulamalarda dikkat edilmesi gereken temel unsur, eğlencenin ibadetin anlamını gölgelememesi ve pedagojik dengeyi korumasıdır.

Oyun, çocuğun dünyayı anlama, duygu ve düşüncelerini ifade etme, toplumsal rolleri deneyimleme ve değerleri içselleştirme sürecinde en etkili araçlardan biridir.⁹⁸ Oyun aracılığıyla çocuk, dinî sembolleri, ibadet biçimlerini, kutsal mekânları ve ahlaki değerleri doğal bir bağlam içinde öğrenme fırsatı bulur. Dinî temalarla bütünleştirilmiş dramatik oyunlar,

⁸⁹ İmam Gazâlî, *İhya-i Ulûm'id-din* (İstanbul: Merve Yayıncılık, 1993), 3/168.

⁹⁰ Ömer Özyılmaz, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya Göre Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 124.

⁹¹ Necate Baykoç Dönmez, *Oyun Kitabı* (İstanbul: Esin Yayınevi, 1992), 13.

⁹² Lev S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998), 46.

⁹³ Belma Tuğrul - Rengin Zembat, “Oyun Temelli Öğrenme”, *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri*, ed. Fatma Alisinanoğlu (Ankara: Anı Yayıncılık, 2010), 192.

⁹⁴ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 373.

⁹⁵ Onur Bekir, *Çocuk, Tarih ve Toplum* (Ankara: İmge Kitapevi, 2007), 323.

⁹⁶ İltu, “Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları”, 530.

⁹⁷ Bernd Trocholepczy, “Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar?”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (2021), 186.

⁹⁸ Müzeyyen Sevinç, *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun* (İstanbul: Morpa Yayınları, 2005), 31,32.

hikâyeleştirme,⁹⁹ rol oynama,¹⁰⁰ kutu oyunları ve zihin haritaları gibi etkinlikler; çocuğun hem bilişsel hem de duyuşsal düzeyde dinî kavramları anlamasına katkı sağlar.¹⁰¹ Oyun temelli din eğitimi yaklaşımları, çocuğun hazır bulunuşluk düzeyine uygun içerikler sunarak eğitimi yaşantı temelli bir sürece dönüştürür. Bu yöntemle verilen değerler, emir ve yasaklardan ziyade çocuğun deneyimlediği ve anlamlandırdığı davranışlar hâline gelir. Böylece oyun, din eğitiminin bilişsel hedeflerinden çok “duygusal bağ” kurma işlevini ön plana çıkararak çocuğun, kutsal kavramlarla doğal bir ilişki geliştirmesine imkân sağlamaktadır.

Din eğitimi süreci yalnızca okul ortamıyla sınırlı değildir. Çocuğun ilk ve en etkili öğrenme ortamı olan aile, bu süreçte merkezî bir role sahiptir.¹⁰² Aile içinde kurulan etkileşimli ilişki biçimleri, çocuğun dinî değerlerle sürekli temas hâlinde olmasını sağlamaktadır. Anne-babanın sadece sözleriyle değil davranışlarıyla da model olması, birlikte gerçekleştirilen ibadetler ve gündelik yaşam olaylarının dinî anlamlar çerçevesinde yorumlanması, çocuğun değerlerle doğal bir bağlam içinde tanışmasına ve bu değerleri içselleştirmesine olanak tanır.¹⁰³ Bu bağlamda aile, dinî öğrenmenin “ilk sınıfı” olarak tanımlanabilir; burada öğrenme, disiplinle değil, etkileşimle, aidiyet ve sevgiyle gerçekleşir.

Bu etkileşimin en güçlü araçlarından biri ise oyundur. Ailenin çocukla birlikte oyun oynaması bir eğlencenin ötesinde sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimi destekleyen önemli bir etkileşim sürecidir.¹⁰⁴ Oyun sırasında ebeveyn-çocuk arasında kurulan iletişim, çocuğun dinî kavramları daha anlamlı ve kalıcı biçimde kavramasına imkân tanır. Özellikle dramatik oyunlar, hikâyeleştirme ve sembolik oyunlar gibi etkinlikler aracılığıyla sabır, paylaşma, dürüstlük gibi dinî değerler, çocuk tarafından yaşanarak öğrenilir. Böylece oyun, aile içinde hem bir iletişim dili hem de dinî anlam aktarımının doğal ortamı hâline gelir.

Etkileşimli aile ortamı, çocuğun dinî bilgiye maruz kalmasını, bu bilginin duygusal ve yaşantısal temellerle pekiştirilmesini sağlar. Bu süreçte çocuğun sorularının hoşgörülle karşılanması, fikirlerinin önemsenmesi ve birlikte anlam üretme çabası, onun kendine güvenini artırırken dinî kimliğinin sağlam temeller üzerine kurulmasına katkı sağlar.¹⁰⁵ Böylece aile, çocuğun bireysel farklılıklarını gözetken, empatiyi teşvik eden, sevgi temelli ve aktif bir din eğitimi ortamı sunarak onun ahlaki ve manevi gelişimini destekleyen en güçlü yapı hâline gelir.

Günümüz çocukları, doğuştan dijitalleşmiş bir dünyada büyümektedir. Bu gerçeklik, eğitim materyallerinin ve yöntemlerinin dijital çağa uygun hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Din eğitimi bağlamında dijital oyunlar, mobil uygulamalar, interaktif e-kitaplar, çevrimiçi hikâye anlatım platformları, artırılmış gerçeklik destekli içerikler ve animasyonlar; çocuğun ilgisini çekerek öğrenme sürecini destekleyen etkili araçlar olarak kullanılabilir. Bu tür

⁹⁹ Salih Aybey, “Ailenin Dinî Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 554.

¹⁰⁰ İsmail Sağlam, “Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 561-562.

¹⁰¹ İsmail Sağlam, “Okulöncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri ve Din Eğitimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 200.

¹⁰² Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 98,99; Ömer Özdemir, “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 313-344; Hüseyin Peker, “Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Temelleri”, *Diyanet İlmi Dergi* 21/1 (1985), 21; Ömer Özdemir, *Din Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 30-36; Şakir Gözütok, “Çocukta Dinî ve Ahlaki Duyguların Eğitimi” (Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 802.

¹⁰³ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dinî Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1996), 216; Haluk Yavuzer, *Ana-Baba-Çocuk* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 2; Süleyman Gümrükçüoğlu, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, *Kadın ve Demokrasi Derneği* 3/1 (2017), 53.

¹⁰⁴ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 63.

¹⁰⁵ Aydın, “Ailede Ahlak Eğitimi”, 140.

araçlar, dinî içeriklerin çocuklara anlaşılır, eğlenceli ve etkileşimli bir biçimde sunulmasına imkân tanır. Ancak bu sürecin pedagojik bir çerçevede yürütülmesi; içeriklerin doğruluğu, uygunluğu ve çocuğun gelişimsel özelliklerine göre düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bilinçli ve rehberlik temelli bir dijital araç kullanımı, çocuğun hem teknolojiyi doğru kullanmasına hem de dinî kimliğini sağlıklı biçimde inşa etmesine katkı sağlar. Bu süreçte geliştirilen dijital din eğitimi içerikleri, çocukta dijital maneviyat farkındalığı oluşturma potansiyeline sahiptir, yani teknoloji, doğru rehberlikle kutsala açılan bir pencere hâline gelebilir.

Bugün din eğitimi, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek çağın pedagojik ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde yeniden yapılandırılmalıdır. Oyun, etkileşim ve dijital araçların bilinçli ve dengeli biçimde eğitimle bütünleştirilmesi, çocukların dinî bilgi ve değerleri anlamlandırmasını kolaylaştırmakta, böylece manevi gelişimlerine daha kalıcı katkılar sunmaktadır. Bu süreçte öğretmenlerin pedagojik donanımı, dijital okuryazarlığı ve çocuk psikolojisi konusundaki yeterliliği belirleyici role sahiptir. Din eğitiminde çağdaş yaklaşımlara açık olmak, geçmişin değerlerini bugünün diliyle çocuklara aktarmak için bir fırsat sunmaktadır. Bu yaklaşım, dijital çağın değer çatışmalarını eğitimsel fırsata dönüştürerek çocuklara eleştirel düşünme ve dijital etik bilinci kazandırma potansiyeli taşımaktadır.

Bu çerçevede oyun, etkileşim ve dijital araçların aile merkezli din eğitiminde daha işlevsel hâle gelmesi için ebeveynlere önemli görevler düşmektedir. Ebeveynler, çocuklarıyla birlikte oyun oynamayı zaman öldüren bir eğlence aracı olmaktan çok değer aktarımının doğal bir yolu olarak görmeli, günlük hayat pratiklerini (sofra adabı, paylaşma, sabır, teşekkür etme gibi) oyunlaştırarak aktarabilmelidir. Ayrıca dijital araçların tamamen yasaklanması yerine, çocukla birlikte seçilen içeriklerin izlenip tartışılması hem eleştirel medya okuryazarlığını geliştirmekte hem de aile içinde güvene dayalı bir öğrenme ortamı oluşturmaya katkı sunmaktadır.

5. Dinî Değerlerin Postmodern Çocuğa Aktarımı

Çocukluk kavramının tarihsel ve toplumsal bir inşa olduğu, modern ve postmodern toplumlarda farklı biçimlerde yorumlandığı artık pedagojik ve sosyolojik bir gerçekliktir. Dinî kimlik, oyun, etkileşim ve dijital medya gibi unsurlarla örülü günümüz çocukluğu, klasik çocuk tanımlarını aşan bir görünüm arz etmektedir. Geleneksel toplumlarda otoriteye dayalı, tek tip ve edilgen kabul edilen çocuk imgesi artık yerini kendi sesini duyurabilen, duygularını özgürce ifade eden ve farklı kimlik rollerini aynı anda taşıyabilen bireysel bir profile bırakmıştır. Bu dönüşümün merkezinde ise dijitalleşme, bilgiye sınırsız erişim ve sosyal medyanın etkileşimli yapısı yer almaktadır.¹⁰⁶ Bu dönüşüm, klasik din eğitimi yaklaşımlarının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır; çünkü artık çocuk, bilgiyi edilgen biçimde alan değil, anlamı dijital deneyimlerle birlikte inşa eden bir özne hâline gelmiştir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, postmodern dönemde çocuk, artık sadece yetişkinlerin dünyasına hazırlanması gereken bir birey değil, kendi anlam dünyasına sahip, seçici, sorgulayıcı ve çoklu aidiyetlerle çevrili bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Bu çocuk tipi, geleneksel otorite figürlerine mesafeli durabilir, bireyselliğe yüksek düzeyde önem verir, duygularını özgürce ifade eder, kimliklerini dijital ortamlarda yeniden inşa edebilir ve anlam arayışını yalnızca ailede değil, geniş bir dijital ağ üzerinden sürdürebilir. Bu nedenle, postmodern çocukla kurulacak dinî iletişimin de bu çok katmanlı bir kimlik yapısına uygun, esnek, etkileşimli ve bireyin iç dünyasını önceleyen bir pedagojik dil ve yöntemle yeniden düşünülmesi zorunluluk hâline gelmiştir. Örneğin, aile ortamında her hafta belirli bir zaman dilimi “manevi zaman” olarak düzenlenebilir. Cuma akşamları yapılan kısa sohbetler, birlikte

¹⁰⁶ Haberli, “Dijital Çağda Aile”, 376.

edilen dualar veya ailece izlenen anlamlı bir dinî içerik üzerine konuşmalar, çocuğun bilinçli bir değer atmosferinde yetişmesine katkı sunabilir. Benzer şekilde, günlük yaşam olaylarından hareketle dinî anlam çıkarma etkinlikleri düzenlemek -örneğin paylaşma, sabır ve şükür gibi değerlerin oyunlaştırılması- çocuğun hem öğrenmesini hem de yaşamasını kolaylaştırır. Bu uygulamalar, yaşantısal öğrenme yoluyla çocuğun hem dinî bilgiye hem de bilginin duygusal ve ahlaki anlamına da dokunmasını sağlar.

Masal ve hikâye temelli anlatımlar, çocuğun hayal gücünü kullanarak soyut dinî değerleri daha kolay içselleştirmesine imkân verir.¹⁰⁷ Soru-cevap temelli etkinlikler, çocuğun sadece dinlemeye değil anlamaya ve yorumlamaya teşvik edilmesini sağlar. Özellikle çocukların sorularına hoşgörüyle ve açıklayıcı şekilde yaklaşmak, onların dinî konularda güven geliştirmelerine yardımcı olur.¹⁰⁸ Ayrıca güvenilir dijital içeriklerin seçimi ve bu içeriklerin birlikte değerlendirilmesi, çocukların dijital ortamda karşılaşabileceği yanlış bilgilerden korunmasına destek olur.¹⁰⁹ Böylelikle aile, dijital dünyanın sunduğu içerik çeşitliliğini bir tehditten çok öğrenme fırsatına dönüştürebilir. Burada kritik olan, ebeveynin pasif denetleyici değil aktif “dijital rehber” rolünü üstlenmesidir.

Tüm bu uygulamaların ortak amacı, dinî değerlerin çocukların zihinsel ve duygusal gelişim süreçlerine uygun şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Değerlerin sadece öğretilmesi değil, yaşanarak içselleştirilmesi hedeflenmelidir. Bu nedenle, postmodern çocukla etkili bir dinî iletişim kurmak isteyen aileler ve din eğitimi uzmanları çocuğun gelişim dönemini, bireysel farklılıklarını, dijital dünyayla ilişkisini ve duygusal ihtiyaçlarını dikkate alarak pedagojik duyarlılıkla hareket etmelidir. Böylece değerler, dışsal bir yükümlülüğten öteye geçerek çocuğun iç dünyasında anlam bulan yönlendirici birer yaşam ilkesi hâline gelebilir.

Dolayısıyla geliştirilecek örnek uygulamalar hem teorik bilginin pratiğe dökülmesi noktasında hem de postmodern dönemde çocuğun düşünme, hissetme ve yaşama biçimlerini dikkate alan, çağın dijital ve bireysel yapısıyla uyumlu özgün din eğitimi yollarının inşası anlamına gelmektedir. Hedef, dinî değerleri öğretmekten öte çocuğun iç dünyasında anlam bulmasını sağlayacak şekilde yaşatmak ve içselleştirmektir. Böylelikle din eğitimi duygu, deneyim ve katılım temelli bir değer inşası sürecine dönüşebilir.

Postmodern dönemde çocukluk, geleneksel değer aktarımını zorlaştıran dinamikleri beraberinde getirmektedir. Çocukların bireyselliğe verdiği önem, otorite figürlerine mesafeli tutumları ve dijital dünyayla kurdukları yoğun ilişki, dinî değerlerin aile içindeki doğal aktarımını zayıflatmaktadır. Bu nedenle dinî değerlerin postmodern çocuğa aktarımı, klasik öğüt ve telkin yöntemleriyle sınırlı kalmamalı, çağın sunduğu imkânlarla desteklenmelidir. Bu destek, dijital araçların pedagojik amaçla yeniden anlamlandırılmasını gerektirir; aksi hâlde araçlar, değer aktarımının yerine geçip içeriği şekillendiren birer otoriteye dönüşebilir. Bu noktada yeni yollar, aileyi merkeze alan ancak çocuğun aktif katılımını önceleyen uygulamalardır. Haftalık manevi atölyeler, aile içinde küçük ritüeller, gündelik olaylardan hareketle değer öğretimi ve dijital içeriklerin birlikte seçilip tartışılması bu yöntemlerden bazılarıdır. Böylece çocuk yaşadığı ve paylaştığı değerlerle içsel bir bağ kurar. Ayrıca masal ve hikâye temelli yöntemler, oyunlaştırılmış değer aktarımı ve soru-cevap etkinlikleri, postmodern çocuğun sorgulayıcı, duygularını ifade etmeye açık doğasına uygun yollar sunar. Bu uygulamalar sayesinde değerler, dışsal bir yükümlülük olmaktan çıkarak çocuğun kendi anlam dünyasında yer edinir. Bu yaklaşımlar, “uyarlanabilir değer aktarımı” ilkesiyle de uyumludur; yani değer öğretimi sabit kalıplar yerine çocuğun yaş, ilgi ve bilişsel düzeyine göre

¹⁰⁷ Aybey, “Ailenin Dinî Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler”, 554.

¹⁰⁸ Mustafa Öcal, “Ailede Çocukların Dini ve Ahlakî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 3 (1996), 199.

¹⁰⁹ Haberli, “Dijital Çağda Aile”, 380.

dinamik biçimde kurgulanmalıdır. Dolayısıyla, dinî değerlerin postmodern çocuğa aktarımı, geleneksel yöntemlerin çağın pedagojisi ve dijital imkânlarla yeniden yorumlanmasıyla mümkün hâle gelebilir.

Sonuç ve Öneriler

Postmodern çocuk, artık geleneksel pedagojinin tanımladığı çocuk profiline uymamakta, farklı düşünme biçimleri, bireysel tercihleri, duygusal ihtiyaçları ve dijital yaşam tarzı ile yeni bir eğitim dilini zorunlu kılmaktadır. Bu gerçeklik karşısında din eğitimi neyin doğru olduğunu öğretmenin yanı sıra çocuğun zihinsel ve duygusal dünyasına nasıl ulaşılabilirliğini de keşfetmeye çalışmalıdır. Yeni bir din eğitimi dili, otoriter ve didaktik değil anlam merkezli, diyalojik, deneyimsel, esnek ve dijitalle uyumlu bir yapıda olmalıdır.

Postmodern çağın sunduğu fırsatlar ve riskler birlikte değerlendirildiğinde, ailelerin ve eğitimcilerin rehberlik eden ama baskılamayan, değer sunan ama dayatmayan, dijitalle savaşmayan ama onu dönüştürmeye çalışan bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. Ailede ve okulda oluşturulan manevi atmosfer, çocuğun hem bilgi edinmesini hem de bu bilgiyi duygusal ve ahlaki temellerle içselleştirmesini sağlamalıdır. Dinî içerikler ise çocuğun gelişim düzeyine, kültürel arka planına ve ilgi alanlarına göre hazırlanmalı, çocukla birlikte inşa edilen bir öğrenme süreci kurgulanmalıdır.

Bu çerçevede şu öneriler geliştirilebilir:

- Aile merkezli din eğitimi modelleri yeniden yapılandırılmalı, dijital farkındalık eğitimi ebeveynlere yönelik bir zorunluluk hâline getirilmelidir.
- Erken yaş grubu çocuklara yönelik dinî içerikler, pedagojik ve görsel estetik açısından güçlü, kısa, sade ve sezgisel olarak anlaşılır biçimde tasarlanmalıdır.
- Din eğitimi süreçleri, oyun temelli öğrenme, drama, hikâyeleştirme ve etkileşimli atölye çalışmaları gibi katılımcı yöntemlerle zenginleştirilmelidir.
- Aile içinde manevi atmosferi güçlendirecek ortak dua, semboller, anlamlı dinî günler gibi ritüeller teşvik edilmeli, bu ritüeller çocukların gelişim dönemlerine göre anlamlandırılmalıdır.
- Eğitim politikaları, postmodern toplumun çok kültürlü yapısını, dijitalleşmeyi, bireyselliği ve psikolojik hassasiyetleri dikkate alarak dinî eğitimi bütüncül bir bakış açısına oturtmalıdır. Tüm bu öneriler, aile, eğitim kurumları ve medya arasında iş birliğine dayalı bütüncül bir din eğitimi ekosistemi kurulması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, çağın çocuklarına hitap edebilecek yeni bir din eğitimi dili mümkündür. Bu dil pedagojik temelli, ilişki odaklı, teknolojiyi dışlamayan, değerleri içselleştirmeye dayalı, özgürlük alanı tanıyan ve yaşamla iç içe geçmiş bir eğitim anlayışıyla mümkün olacaktır. Böyle bir anlayış hem din eğitiminin niteliğini yükseltecek hem de çocuğun dinî kimliğini güçlü, bilinçli ve sağlıklı bir temelde inşa etmesine katkı sağlayacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Sustainable Development Goals (SDG) / Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG):
4 Quality Education / Nitelikli Eğitim

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. "Modernitenin İslam Ailesi Üzerindeki Etkisi". *Mehir Dergisi* 1 (1997), 5-8.
- Arslan, Mustafa. "Postmodernizm Küreselleşme ve Din". *Tabula Rasa* 2/5 (2002), 55-67.
- Astuti, Sriyati Dwi - Nurjannah, Nurjannah. "Ruhiah Attachment: Integrating Spirituality into Attachment Theory for Enhanced Child Development". *Al-Athfal: Jurnal Pendidikan Anak* 10/1 (2024), 49-59. <https://doi.org/10.14421/al-athfal.2024.101-05>
- Aybey, Salih. "Ailenin Dinî Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 544-560. <https://doi.org/10.15869/itobiad.398540>
- Aydın, Ali Rıza. "Çocuğun Dinî Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1996), 211-220.
- Aydın, Hasan. "Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi". *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2006), 27-48.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Ailede Ahlak Eğitimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/2 (2003), 125-158.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?" *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bandura, Albert. "Social cognitive theory: an agentic perspective". *Annual Review of Psychology* 52 (2001), 1-26.
- Baudrillard, Jean. *Simülaklar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Bauman, Zigmunt vd. *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı., 2016.
- Baykoç Dönmez, Necate. *Oyun Kitabı*. İstanbul: Esin Yayınevi, 1992.
- Beck, Ulrich - Beck-Gernsheim, Elisabeth. *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. Los Angeles: Sage, Reprint., 2011.
- Bekir, Onur. *Çocuk, Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Kitapevi, 2007.
- Berger, Peter L. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books, 1967.
- Bowlby, Richard. "Babies and Toddlers in Non-Parental Daycare Can Avoid Stress and Anxiety If They Develop A Lasting Secondary Attachment Bond With One Carer Who is Consistently Accessible to Them". *Attachment & Human Development* 9/4 (2007), 307-319.
- Bumin, Kürşat. *Batıda Devlet ve Çocuk*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983.
- Campbell, Heidi A. *Digital Religion, Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, 2013.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Cüceloğlu, Doğan. *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- ÇKK, Çocuk Koruma Kanunu (Kanun No. 5395). *Resmî Gazete* 25876 (03 Temmuz 2005).
- Demir Gürdal, Ayça. "Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisi ve Sosyolojiye Bakmak". *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources* 15/4 (2013), 01-26. <https://doi.org/10.4026/1303-2860.2013.0234.x>
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Ergun, Mustafa. *Eğitim Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ocak Yayıncılık, 1994.
- Erten, Hayri. "Günümüz Ailesinde Sosyalleşme Problemleri". 1. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Kongresi Bildiriler Kitabı*. ed. Mustafa Yiğitoğlu. 476-481. Karabük: Karabük University, 2018.
- Gazâli, İmam. *İhya-i Ulûm'id-din*. İstanbul: Merve Yayıncılık, 1993.
- Giddens, Anthony. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınları, 2016.

- Gönç Şavran, Temmuz. “‘Bildiğimiz Kadarıyla’ Bazı Gerçekler: Türkiye’de 2001-2023 Arası İntihar İstatistikleri”. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni* 13 (2025), 30-53.
- Gözütok, Şakir. “Çocukta Dinî ve Ahlaki Duyguların Eğitimi”. 802. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”. *Kadın ve Demokrasi Derneği* 3/1 (2017), 39-60. <https://doi.org/10.21798/kadem.2017130141>
- Gümüş, Süleyman. “Modern Bir Fenomen Olarak Postmodernizm ve Postmodern Bireyin Din Eğitiminin Eleştirisi”. *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 1313-1350.
- Gürsu, Orhan. “Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 99-130.
- Haberli, Mehmet. “Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2023), 374-389. <https://doi.org/10.32711/tiad.1245065>
- Hatipler, Mustafa. “Modernizmden Postmodernizme Aile”. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 574-590. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1219>
- İltuş, Cüveyriye. “Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2021), 523-532.
- İnal, Kemal. *Modernizm ve Çocuk-Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri*. Ankara: Sobol Yayınları, 2007.
- İnan Kaya, Gamze. “Dijital Çağda Çocuk Yetiştirme ve Eğitim: Değişen Roller”. *İnsan ve İnsan Dergisi*. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.819184>
- Kalender, Mustafa. *Din Eğitiminde Oyun*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Kişisel Yayınlar, 2016.
- Karagülle, A. Elif - Çaycı, Berk. “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”. *TOJDAC* 4/1 (2014), 1-9.
- Karakuş Öztürk, Hatice. “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 253-276.
- Karaman, Muhammet Kemal. *Yeni Medya ve Din İnancın Dijital Yüzü*. PDF: All Sciences Academy, Ön Basım., 2025. <https://zenodo.org/records/15095246>
- Kaya, Mahir. *Dini Sosyalleşmede İnternet ve Sosyal Medya Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Keskin, Davut. *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kırbaçoğlu Kılıç, Latife - Bayram, Bora. “Postmodernizm ve Eğitim”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/1 (2014), 368-376.
- Kurt, Abdurrahman. “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.
- Lyotard, Jean-François. “On a Figure of Discourse”. *Toward The Postmodern*. ed. Robert Harvey - Mark S. Roberts. New York: Humanity Books, 1996.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999.
- McRobbie, Angela. *Postmodernizm ve Popüler Kültür*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Meal - Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 03 Eylül 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Merter, Mustafa. *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. Kaknüs Yayınları: İstanbul, 2014.
- Möngü, Bahtinur. “Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2013), 27-36.
- Nawawy, Mohammed el- - Khamis, Sahar. *Islam Dot Com Contemporary Islamic Discourses in Cyberspace*. New York: Contemporary Islamic Discourses in Cyberspace, 2009.

- OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. *Family Size and Composition* (2020). <https://www.oecd.org>
- Onur, Bekir. *Oyuncaklı Dünya*. Ankara: Dost Yayınları, 2002.
- Öcal, Mustafa. "Ailede Çocukların Dini ve Ahlaki Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 3 (1996), 187-206.
- Özbek, Ferhat. *İslam'da Spor, Oyun ve Eğlence*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özdemir, İzzet. "Postmodern Düşüncenin Türkiye'de Eğitim Sistemine Yansımaları". *Milli Eğitim Dergisi* 204 (2014), 18-41.
- Özdemir, Ömer. *Din Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Özdemir, Ömer. "Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 313-344.
- Öztan, Güven Gürkan. *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Özyılmaz, Ömer. *Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya Göre Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Özyurt, Cevat. "Çocuk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi". *Aile Sosyolojisi*. ed. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. İstanbul: Açılımkitap, 2011.
- Peker, Hüseyin. "Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Temelleri". *Diyanet İlmi Dergi* 21/1 (1985), 21.
- Prensky, Marc. "Digital Natives, Digital Immigrants (Part 1)". *On the Horizon* 9/5 (2005), 1-6.
- Prout, Alan. *Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children*. London: Routledge&Falmer, 2005.
- Prout, Alan - James, Allison. "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems". *Constructing and Reconstructing Childhood*. ed. Alan Prout - Allison James. 1-26. London: Routledge, 2003.
- Rokeach, Milton. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.
- Sağlam, İsmail. "Okulöncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri ve Din Eğitimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 195-208.
- Sağlam, İsmail. "Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 561-562.
- Sayar, Kemal. "Psikiyatri ve Kutsal". *Defter Dergisi* 12/12 (1999), 141-164.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi, 21. Baskı., 2012.
- Sevinç, Müzeyyen. *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*. İstanbul: Morpa Yayınları, 2005.
- Sherkat, Darren E. "Religious Socialization: Sources of Influence and Influences of Agency". *Handbook of the Sociology of Religion*. ed. Michele Dillon. 151-163. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Subaşı, Münevver - Okumuş, Kübra. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (2017), 419-426.
- Trocholepczy, Bernd. "Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar?" *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (2021), 183-196.
- Tuğrul, Belma - Zembat, Rengin. "Oyun Temelli Öğrenme". *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri*. ed. Fatma Alisinanoğlu. 187-216. Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.
- Turkle, Sherry. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books, 2011.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri* (Şubat 2025). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194&utm>

- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar* (Ağustos 2018). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuklar-2017-27609&utm>
- TCK, Türk Ceza Kanunu (Kanun No. 5237). *Resmî Gazete* 25611 (26 Eylül 2004).
- Uğur, Sinem Burcu. "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2018), 225-247.
- UNICEF. *United Nations Convention on the Rights of the Child*. PDF. New York: United Nations, 1989. United Nations.
- United Nations, UN. *Convention on the Rights of the Child*. Geneva: Committee on The Rights of The Child, 2009. <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2009/en/70207>
- Ünal, Vehbi. "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26 (2013), 588-602.
- Vygotsky, Lev S. *Düşünce ve Dil*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Wilson, Bianca D.M. - Bouton, Lauren J.A. *LGBTQ Parenting in the US*. PDF. Williams Institute, Temmuz 2024. Williams Institute. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/>
- Yavuzer, Haluk. *Ana-Baba-Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Yiğit, Ayşegül. "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/22 (2006), 179-203.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1992.

Research Article

Religious Education and the Transmission of Values in Postmodern Childhood: The New Role of the Family in the Digital Age (A Theoretical Study)

Nursena DEMİRKOL

Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye
PhD Candidate, Dicle University, Faculty of Theology, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Diyarbakır, Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5392-8644> | ROR ID: <https://ror.org/0257dtg16> | nursenayokus@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: In the postmodern era, childhood has undergone a profound transformation shaped by digitalization, individualization, and the fragmentation of traditional authorities. Digital media environments have become central reference points in children's cognitive, emotional, and moral development, often surpassing the influence of traditional agents such as the family, school, and religious institutions. As a result, childhood can no longer be understood as a passive developmental stage but rather as an active, meaning-oriented process in which identity, values, and spiritual perceptions are constructed from increasingly early ages. This transformation necessitates a re-examination of religious education and value transmission, particularly within the family context. The primary aim of this study is to analyze how postmodern childhood and digitalization reshape family-based religious education and the transmission of moral and spiritual values. The study conceptualizes the family not merely as a transmitter of religious knowledge but as a "value selector" and "digital guide" who mediates between the child and the complex digital environment. By doing so, the research seeks to contribute to discussions on spiritual development and religious education by offering a theoretically grounded framework that reflects contemporary childhood realities.

Method: This study is designed within a qualitative research paradigm and employs a theoretical case study approach. Document analysis was used as the primary data collection method. Academic books, peer-reviewed articles, and theses addressing postmodernism, childhood studies, digital media, family structures, and religious education were systematically examined. Rather than generating empirical data, the study aims to synthesize existing theoretical perspectives and provide an analytical and interpretive framework that elucidates the intersection of postmodern childhood, digital culture, and family-centered religious education.

Findings: The analysis reveals that digitalization has significantly altered children's modes of religious socialization and value acquisition. Digital platforms expose children to fragmented, often superficial religious content, which may weaken deep meaning-making processes and contribute to value ambiguity. However, the findings also indicate that when digital tools are used consciously and pedagogically, they can support family-centered religious education. Interactive digital content, age-appropriate narratives, and game-based learning approaches enhance children's engagement and make religious concepts more accessible. The family's role emerges as crucial in filtering digital content, guiding interpretation, and fostering reflective engagement rather than passive consumption.

Discussion: From a postmodern perspective, the decline of absolute truths and traditional authority structures challenges classical models of religious education that rely on transmission and obedience. Children today tend to approach religion selectively and interpretively, shaped by digital experiences and plural narratives. In this context, family-based religious education must shift from didactic instruction to dialogical, participatory, and experience-oriented practices. The study argues that families who adopt a reflective and interactive approach -integrating play, storytelling, shared rituals, and guided digital engagement- can create meaningful spaces for spiritual development even within digitally saturated environments.

Conclusion: The conclusion section synthesizes the key findings, contributions, and implications of the study, providing a concise summary of the research journey. Researchers reiterate the main findings and underscore their significance in addressing the research problem and fulfilling the study's objectives. They reflect on the broader implications of their work, highlighting its theoretical, practical, or societal relevance. Moreover, researchers articulate the study's contributions to knowledge, identifying novel insights, methodological advancements, or theoretical refinements. Concluding remarks may also address unresolved questions, lingering uncertainties, or directions for future research. By offering closure and perspective, the conclusion section affirms the study's significance, invites scholarly dialogue, and inspires further exploration of the research topic.

Recommendation: The concept of postmodern childhood presents both significant challenges and innovative opportunities for religious education. While digital culture may weaken traditional value transmission, it also offers new pedagogical possibilities when guided by conscious family involvement. The study concludes that the family's evolving role as a value-oriented mediator is essential for sustaining meaningful religious and moral development. These findings have important implications for parents, educators, and policymakers, suggesting that contemporary religious education models should integrate digital literacy, experiential learning, and family-centered strategies to respond effectively to the realities of postmodern childhood.

Keywords: Religious Education, Postmodern Childhood, Spiritual Development, Family, Value Transmission.